

UDK 323.1 (497.1) "1923/1929"
329 HRSS

Izvorni naučni rad

HRVATSKA (REPUBLIKANSKA) SELJAČKA STRANKA (HRSS) STJEPANA RADIĆA I CRNOGORSKI FEDERALISTI (1923.-1929.)

Željko Karaula
Bjelovar, Republika Hrvatska

Abstrakt: U radu će se pokazati one razlike i dodirne točke u gledištu na nacionalno pitanje u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca između Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) i crnogorskih federalista (Crnogorska stranka) u periodu od 1923. do 1929. godine. U svojoj težnji da što više ojača protucentralistički front protiv Beograda, Radić je stupio u političke odnose sa predstavnicima crnogorskih federalista, koji su se takođe zalagali za preuređenje države na federativnom principu. HSS je primila zastupnike crnogorskih federalista u svoj zastupnički klub (Seljački Narodni klub), a jedan od vođa crnogorskih federalista Sekula Drljević se kandidirao na listi HSS i Seljačko-demokratske koalicije.

Ključne riječi: Nacionalno pitanje, Sekula Drljević, crnogorski federalisti, Hrvatska (republikanska) seljačka stranka, Stjepan Radić

Abstract: This paper shows the differences and similarities in the views relating the "national question" between the Croatian Republican Peasant Party (HRSS) and Montenegrin federalists (Montenegrin Party) in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians in the period from 1923 to 1929. In his effort to strengthen the anti-centralist front against Belgrade, Radić entered into political relations with the representatives of Montenegrin fe-

deralists, who also advocated the restructuring of the federal state. HSS accepted the representatives of Montenegrin federalists into their delegate caucus (the Peasant Peoples' Caucus), while Sekula Drljević, one of the leaders of Montenegrin federalists, was the election candidate on the list of HSS and the Peasant Democratic Party.

Key words: national question, Sekula Drljević, Montenegrin federalists, the Croatian (Republican) Peasant Party, Stjepan Radić

Uvod

Političke stranke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca svojim djelovanjem nadilazile su ulogu političkih stranaka koje one imaju u današnjim modernim društvima, te su zbog toga, između ostalog, predmet i razlog sve intenzivnije historiografske obrade i proučavanja. Svojim pogledom na nacionalno pitanje, tu uporišnu tačku za sve političke ideologije i pokrete, glavnom uzročniku političkih borbi i kriza za vrijeme trajanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, one su se često predstavljale i željele da budu ne samo nosioci određene ideologije ili političkog svjetonazora, već i glavni reprezentativni predstavnici naroda koji jasno "čitaju" njegove nacionalne interese i zahtijevanja, te žele da se zapravo poistovjete s tim narodom i njegovim težnjama. U političkom sistemu stare Jugoslavije osim sve jačeg isticanja hrvatskog nacionalnog pitanja koje je dominiralo na političkoj pozornici nove države i grupiranja hrvatskih masa oko programa *Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) Stjepana Radića* nakon ujedinjenja, postojale su i druge proturječnosti i pitanja jugoslavenskog društva. Jedno od tih pitanja bio je i položaj Crne Gore u novoj državi, koja je, uostalom, ušla u jugoslavensku zajednicu kao međunarodno priznata država. Na osnovu rezultata dosadašnjih istraživanja te nekih analiza literature i novina, namjera mi je pokazati na kojoj političkoj platformi su se podudarili interesi crnogorskih federalista i HRSS-a Stjepana Radića, koji su bili njihovi pogledi na neriješeno nacionalno pitanje u Jugoslaviji, na koji način se ta suradnja u praksi odvijala, te ukazati na neka programska razilaženja i drugačije poglede na nacionalno pitanje kod njenih čelnika. U radu će se pokazati da, iako je postojala određena ideološka razlika između gledišta na nacionalno pitanje između crnogorskih federalista i HRSS, to nije priječilo njihovu daljnu suradnju i postepeno zbližavanje na sličnim programskim načelima, pa se može primijetiti da su obje stranke povlačile u određenom vremenu jednake političke poteze, te da usprkos raznim političkim evolucijama na političkoj pozornici države, nikada nisu intimno odustajale od svog pri-

marnog plana, preuređenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u državu sa federalnim ustrojstvom ravnopravnih naroda.

*Politička situacija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca
poslije parlamentarnih izbora 1923.*

Nakon izbora koji su održani 1923. godine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca još više se produbio sukob između dva osnovna državna programa: Radićeve ideje o (kon)federalnoj zajednici ravnopravnih južnoslavenskih naroda i centralističkog usmjerenja proklamiranog Vidovdanskim ustavom u režiji radikalne i demokratske stranke. Predstavnicima spomenutih srpskih stranaka odbacuju bilo kakve elemente federalizma kao političkog sustava jer bi po njima u tim federalnim jedinicama ostao veliki broj srpskog etnosa koji bi bio u tim jedinicama diskriminiran. Nasuprot tome, predstavnici hrvatskih i slovenskih stranaka (ponekad i muslimanskih, pri čemu se pridružuje i dio crnogorskih elita) ističu zahtjeve za federalističkim ustrojstvom države jer na taj način mogu jedino da omoguće nacionalnu ravnopravnost sa srpskim narodom, koji je, imajući relativnu većinu u državi, ostvario pretežit utjecaj u centralnoj upravi, zakonodavstvu i sudstvu, glavnim polugama moći u državi. Međutim, nametanje centralističkog državnog uređenja od strane srpskih stranaka ostalim narodima u državi, da bi se zaštitio hegemonistički položaj srpskih političkih i gospodarskih elita, imalo je za posljedicu otvaranje dugih i teških nacionalnih borbi koje su dovodile u pitanje i samo postojanje države.

Usprkos proklamirane jugoslavenske narodnosti na državnom nivou postojanje triju "plemena" Srba, Hrvata i Slovenaca nije nikada negirano i to je postajalo polazište za mnoge političke programe. Kako za one političke stranke koje su se zalagale za priznavanje nacionalnih posebnosti, tako i za one političke grupacije koje su stremile brisanju svih plemenskih razlika između Hrvata, Srba i Slovenaca i zalagale se za stvaranje jedinstvene jugoslavenske nacije. To dvojstvo pristupa će biti značajno prisutno i na političkoj pozornici Jugoslavije. Iako je većinom ideologija integralnog jugoslavenstva, prema kojoj predstavnici vlasti u državi predstavljaju jedan jugoslavenski narod, zapravo služila prekrivanju prevlasti srpske političke elite u toj državi, postojale su političke grupacije čije je tumačenje jugoslavenstva kao ideologije imalo sasvim drugačije značenje.

Nakon velikog uspjeha na izborima za Narodnu skupštinu 1923. godine, gdje Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) osvaja većinu hrvatskih glasova, 472.733 glasa, a time i 70 zastupničkih mjesta u Narodnoj skupštini, te postaje druga stranka po veličini u državi (jedino Narodna radikalna stranka (NRS) osvaja više, 108 zastupničkih mjesta) politika centralističkog uređenja koju provodi beogradski

režim ostaje nepromijenjena. HRSS postaje glavni politički predstavnik Hrvata na jugoslavenskoj političkoj sceni osvajajući većinu glasova Hrvata u Dalmaciji (u kojoj u vrijeme Austro-Ugarske ne može djelovati) i Bosni i Hercegovini, ali i dalje ne odustaje od svoje apstinentske politike, misleći da će tako prisiliti režim na odustajanje od centralizma i prihvatanje razgovora o stvaranju nove zajednice na ravnopravnim osnovama.

Od početka stvaranja nove države Stjepan Radić i HRSS su bili više okupirani pitanjem položaja Hrvatske u novoj državi, dok su malo pažnje obraćali idejama o preuređenju cijele Jugoslavije i položaju drugih naroda u njoj. Tek od izbora 1923. godine i odlaska u emigraciju, ta situacija počinje da se mijenja. Od tada njegovo djelovanje postaje značajno i u općejugoslavenskim razmjerima, gdje spektar njegova djelovanja prelazi hrvatske okvire. Radić se tada počinje obraćati svim "potlačenim narodima" u Kraljevstvu SHS.¹

Politička platforma njegovog pokreta se naglo širi stvaranjem Federalističkog bloka u kojem se nalaze Slovenska ljudska stranka (SLS), većinom predstavnik slovenskog naroda i Jugoslavenska muslimanska organizacija (JMO), predstavnik bosanskih muslimana, za razliku od dosadašnjeg Hrvatskog bloka koji je obuhvaćao samo hrvatske stranke, koje su se zalagale za isti program - pretvaranje Jugoslavije u federalnu zajednicu.² Anticentralistička politika dobiva veći zalet i snagu obuhvaćanjem svih onih prostora koji su nekada pripadali Austro-Ugarskoj. Ipak, ta platforma još nije potpuno "općejugoslavenska", jer ne zahvaća područja Srbije, Crne Gore i Makedonije. Stranke Federalističkog bloka tretiraju ostale jugoslavenske zemlje (Makedoniji, Crnu Goru) kao srpske i uopće ne ulaze u problem njihovog državnog udruženja. Baš na pitanju Crne Gore iskazat će se određena kolebljivost Ra-

---

¹ Pogledati: Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, II. Zagreb: August Cesarec, 1990; Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*. Zagreb: Globus, 1988; Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Školska knjiga, 1992; Zvonimir Kulundžić, *Atentat na Stjepana Radića*. Zagreb: Stvarnost, 1967; Toni Štitić, *Prodor i pobjeda HSS u Dalmaciji (1923.-1928.)*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest (dalje RZHP), 32.-33., 1999.-2000., 311; Tomislav Išek, *Aktivnosti hrvatskih stranaka u BiH u izborima 1923. godine*, Institut za historiju radničkog pokreta, Prilozi, III/1967, 3, 127.-145; Bosiljka Janjatović, *Karađorđevićevska centralizacija i položaj Hrvatske u Kraljevstvu (Kraljevini) SHS*, Časopis za suvremenu povijest (dalje ČSP), 1, 27, 55-77, Zagreb, 1995.

² Hrvoje Matković, *Stjepan Radić i "Hrvatski blok"*, RHZP, 32-33, 267-277. - I u samom Hrvatskom bloku (HB) postojala su teška neslaganja. Hrvatska zajednica (HZ) nije željela odustati od monarhizma i prihvatiti republikanstvo, a Hrvatska stranka prava (HSP) smatra da njeno pridruživanje otporu protiv centralizma za sada odgovara njenim interesima.

dića, koji zna da je pitanje Crne Gore vrlo osjetljivo za srpsku stranu. Tome djelomično doprinose i sami poslanici crnogorskih federalista koji su ušli u parlament na izborima 1923. godine svojom politikom “nesvrstavanja” niti u jedan blok centralistički ili federalistički, iako su i sami odlučni protivnici centralističkog režima i pristalice preobrazbe države na federalističkim principima. Međutim, oni su bili svjesni da bi njihovo otvoreno svrstavanje uz federalistički blok za sobom povuklo oštre represije vlasti prema stranci i njezinim vođama, te su samo simpatizirali i podupirali Federalistički blok, ali sa određene distance. Važna činjenica je bila i u broju predstavnika crnogorskih federalista u parlamentu, samo dva poslanika, što nije nosilo tada neku veću političku težinu Federalističkom bloku.

*Politička situacija u Crnoj Gori nakon
ujedinjenja (prisajedinjenja) 1918. godine*

U Crnoj Gori za razliku od Hrvatske u kojoj je došlo do znatne homogenizacije naroda iza programa HRSS oko redefiniranja uređenja države na federalističkom principu, nastali su ozbiljni društveni, stranački i politički rascjepi u narodu i političkim elitama nakon 1918. godine. Stvorile su se dvije skupine³ društveno-političkih elita i njihovih političkih sljedbenika koje su sasvim različito gledale na pitanja ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom i drugačije poimale budući položaj Crne Gore u novoj državi. Prema Šerbi Rastoderu, prva društveno-politička elita je smatrala da predratna Kraljevina Crna Gora nije uspjela da riješi nijedno egzistencijalno pitanje Crne Gore, od socijalnih problema do političkih, da se ta pitanja mogu rješavati samo u zajednici sa vojno, ekonomski i politički snažnijom državom, da je uostalom državna veza koju je Crna Gora ostvarila na Podgoričkoj skupštini 1918. godine koja je proglasila ujedinjenje Crne Gore sa Srbijom bila “sudbinska odluka” i da je zadržavanje te veze sa Srbijom zapravo pitanje njezina opstanka. Druga društveno-politička elita je smatrala da “Crna Gora od ujedinjenja nije dobila ništa”, da je samo ujedi-

---

³ O najnovijim kretanjima u crnogorskoj historiografiji između dva svjetska rata pogledati: Šerbo Rastoder, *Političke borbe u Crnoj Gori 1918-1929*, Beograd, 1996; Š. Rastoder, *Političke stranke u Crnoj Gori 1918-1929*, Bar: Conteco, 2000; Dragoljub Živojinović, *Crna Gora u borbi za opstanak 1914-1922*, Beograd, 1996; Dragoljub Živojinović, *Italija i Crna Gora 1914-1925*, Studija o izneverenom savezništvu, Beograd, 1998; Š. Rastoder, *Skrivana strana istorije, Crnogorska buna i odmetnički pokret 1918-1929*, I- IV, Dokumenti, Bar, 1997; Š. Rastoder, *Životna pitanja Crne Gore 1918-1929*, Bar, 1996; Aleksandar Stamatović, *Položaj oficira, podoficira, barjaktara i perjanika Kraljevine Crne Gore između dva svjetska rata*, Podgorica, 1995; Čedomir Pejović, *KPJ u Crnoj Gori 1919-1941*, Podgorica: CID, 1999.

njenje provedeno nasilnim putem u kojemu je crnogorsko dostojanstvo poniženo, da u Crnoj Gori vlada glad i neimaština, gospodarska zapuštenost, da je Crna Gora zapostavljena po svakom pitanju, posebno ratnih šteta i rekvizicija, da se u Crnoj Gori plaćaju veliki porezi s obzirom na njezin doprinos “jugoslavenskoj stvari”, da je Crnoj Gori jedni izlaz u što većoj autonomiji od beogradskog centra moći, traži se što veća samostalnost Crne Gore u federativnoj jugoslavenskoj zajednici. Prvoj skupini integralista pripadale su Radikalna i Demokratska stranka (ponekad su tu i predstavnici Zemljoradničke i Komunističke partije) koje su svoje glavne centre imale izvan Crne Gore, zapravo su to filijale srbijanskih političkih stranaka. U drugoj skupini, autonomističkoj, nalazila se *Crnogorska federalistička stranka* (kasnije *Crnogorska stranka*), sa sjedištem u Crnoj Gori. Taj politički rascjep je trajao manjim ili većim intenzitetom cijelo vrijeme od nastanka Kraljevine SHS (Jugoslavije) do njenog sloma u aprilskom ratu 1941. godine. Te stanke su, zapravo, tri najutjecajnije crnogorske stranke u tom razdoblju koje su djelovale u Crnoj Gori, dok je politička težina ostalih stranaka postepeno sve više slabila. Sama crnogorska federalistička stranka nastala je 1922. godine na valu širokog političkog nezadovoljstva sa položajem i tretiranjem Crne Gore u Jugoslaviji. U samoj stranci su se postepeno uobličavale dvije frakcije, jedna veća pod vodstvom Sekule Drljevića, koja je tražila izdvajanje Crne Gore u posebnu autonomnu administrativno-teritorijalnu jedinicu u Jugoslaviji, dok je druga, manja grupa, težila ili stajala na koncepcijama restauracije crnogorske države sa dinastijom Petrovića. Stranka je jedno vrijeme izdavala svoj politički list *Crnogorac* (1924-1927), u kojemu je i objavljen tekst programa *Crnogorskih federalista*, te tekuća društvena i politička pitanja Crne Gore kako su ga vidjeli u toj stranci. Prema Rastoderu, dok su radikalsku elitu u Crnoj Gori većinom činili dijelovi gospodarske elite povezane preko trgovačkog i financijskog kapitala sa Beogradom, a demokrati okupljali znatan srednji sloj i dobar dio crnogorske inteligencije, baza crnogorskih federalista bila je u ljudima koji su za vrijeme kralja Nikole Petrovića bili na visokim državnim i vojnim dužnostima i tadašnjem državnom činovništvu (konzervativni politički sloj). Iako je socijalna osnovica crnogorskih federalista time bila dosta sužena, njihova okrenutost crnogorskom selu i problemima sela, te ukazivanje na nepravde beogradske vlasti prema Crnogorcima i zalaganje za jednu pravedniju, pošteniju državu, omogućavala im je dovoljan broj glasova za konstantno političko djelovanje. Prva okupljanja pristalica stranke mogu se primijetiti već 1919. godine. Međutim, raznim prijetnjama i ucjenama crnogorskim federalistima je onemogućen nastup na prvim izborima 1920. godine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, jer se nije smjelo dozvoliti djelovanje stranke koja je javno negirala odluke Podgoričke skupštine, te je stranka u periodu od 1919. do 1923. godine više bila predmet pažnje žandarmerijskih organa, nego političkih protivnika. Zborovi te stranke su rasturani,

njezini prvaci su bili pod stalnim nadzorom, neki su i hapšeni pod lažnim optužbama i organizirana su razna suđenja, od kojih je najpoznatije bilo suđenje crnogorskom prvaku generalu Radomiru Vešoviću. Crnogorski federalisti su od početka dvadesetih godina simpatizirali i podržavali program HRSS Stjepana Radića, posebno njegovo zalaganje za federalističko preuređenje države, iako su u početku bili oprezni jer se u zaoštavanju srpsko-hrvatskih sukoba svako njihovo prilaženje i odobravanje HRSS tumačilo kod srbijanskih stranaka kao “izdaja srpstva”, te je progon režima prema njihovim pristalicama postajao sve oštriji.

Ovdje će se pokazati politička snaga crnogorskih federalista od prvih izbora u kojima su sudjelovali 1923. godine, pa do izbora 1927. godine. Pri čemu treba naglasiti da je u izbornom okrugu Crna Gora birano ukupno sedam poslanika tokom navedena tri izborne godine. Može se primijetiti da su crnogorski federalisti imali značajnu bazu u Crnoj Gori tokom tih godina, tako da je njihova lista na izborima 1925. odnijela najviše mandata (3 od ukupno 7) usprkos represiji režima. (Vidi Tablicu 1.)

Okrug	Crnogorski federalisti na izborima 1923. godine	Crnogorski federalisti na izborima 1925. godine	Crnogorski federalisti na izborima 1927. godine
Crna Gora	7.912 glasova	8.873 glasova	5.153 glasova
	24,3 %	25,7 %	14,9 %
Poslanika	2	3	1

Tablica 1. Rezultati izbora crnogorskih federalista u izbornom okrugu Crna Gora na parlamentarnim izborima za Narodnu skupštinu 1923, 1925. i 1927. godine.⁴

Viđenje Crne Gore u planovima Stjepana Radića i Hrvatske (republikanske) seljačke stranke (HRSS) poslije 1920. godine

U početku svog političkog djelovanja Radić je u svim svojim prijedlozima državnog uređenja na federalističkim osnovama Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju vidio kao jednu jedinicu. Vrlo brzo, 1920. godine, u svom odgovoru na nacrt centralističkog ustava, Radić i HRSS zahtijevaju federalističko uređenje države u kojoj vide samo tri prave narodne države – Hrvatsku, Srbiju i Sloveniju, dok ostale zemlje vide kao “poluplemenske ili poluhistorijske tvorevine” koje bi se tek plebiscitom mogle

---

⁴ Podaci preuzeti iz knjige Živko Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore*, Podgorica, 2006, 386-390

odlučiti kojoj od “pravih” jedinica žele da pripadaju.⁵ Radić je tada često izbjegavao govoriti o zemljama “preko Drine” smatrajući da je to stvar Srbije koja je te zemlje na “sablji dobila”, a nije tada vjerovao ni u “jugoslavensku” ideologiju crnogorskih federalista, za koje tada kaže da je kod njih federalizam “samo puki pojam.” U svom govoru 21. V 1923. godine povodom stogodišnjice rođenja Ante Starčevića, Radić je napomenuo da njegova politika ostaje u granicama “austrougarskih zemalja” koje su ušle u Kraljevinu SHS, jer “mi nismo spominjali Crnu Goru, prvo jer je to jedna osebujna zemlja, gdje ljudi koji su izabrani kao federalisti idu među batinaše, (...) ali i inače neka se za pitanje Crne Gore brinu “velika braća, mi u tu stvar ne ulazimo.”⁶ Odlaskom u emigraciju ta njegova polazišta se postepeno mijenjaju. Tako iz Londona, gdje je bio u bijegu, Radić piše pismo u kojemu se zalaže za potpunu nezavisnost Hrvatske i konfederaciju sa Srbijom, a Slovenija, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Crna Gora, Banat i Bačka trebale bi dobiti pravo da se odluče referendumom hoće li biti sa “militarističkom” Srbijom ili stvarati federaciju sa Hrvatskom.⁷ Slične kombinacije je izražavao i u svojim pismima vodstvu HRSS u domovini gdje navodi prijedlog o dualističkoj konfederaciji Hrvatske i Srbije, a ostale jedinice buduće jugoslavenske unije neka odluče hoće li sa “centralističkom Srbijom ili mirotvornom i neutralnom Hrvatskom.”⁸ Pozivao je iz Londona da srbijanska vlada prestane sa masakrima i nasiljima u Crnoj Gori, Makedoniji i Bosni i Hercegovini, jer Hrvati ne mogu sklopiti nikakav sporazum sa Srbima ako ta nasilja ne prestanu.⁹ Međutim, tada je Radić izražavao i velike rezerve prema bilo kakvoj saradnji sa Crnogorcima. Tako je na izravno novinarsko pitanje zašto ne saraduje sa Crnogorcima odgovorio da Hrvati i HRSS ne mogu prihvatiti revolucionarne metode, njihov monarhizam i određenu ovisnost o Italiji.¹⁰ No, on će ipak nastojati su-

---

⁵ Dimitrije Dimo Vujović, *Crnogorski federalisti 1919-1929.*, Titograd : CANU, svezak 11, 1981, 57.

⁶ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb: August Cesarec, 1990, 265

⁷ *Slobodni dom*, Zagreb, br. 39, 19. IX 1923. Rudolf Horvat, *Hrvatsko pitanje*, Zagreb, 1923, 35-40.

⁸ Bogdan Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 1919-1928, Zagreb, II, 85.

⁹ *Slobodni dom*, br. 43, 17. X 1923.

¹⁰ Krajem 1919. i početkom dvadesetih godina XX stoljeća u Crnoj Gori su trajali gerilski sukobi pobunjenih pristaša crnogorske države (zelenaši) protiv jugoslavenskih (srbijanskih) trupa. Ivo Banac tvrdi da se većina pobunjenika (nekoliko tisuća) nije protivila ujedinjenju sa Srbijom, ali su tražili da se to izvede kako dolikuje, to jest pod uvjetima jednakosti i očuvanja crnogorskog identiteta. U jednom proglasu pobunjenika stoji: “Vaš (srbijanski) dolazak ►

rađivati sa svima, pa i Crnogorcima i tako okružiti “Srbiju sa svih strana”¹¹. Kasnije je ipak korigirao mišljenje te odavao priznanje Crnoj Gori “koja je danas samo hrpa spaljenih sela” jer Crnogorci javno govore da su za republiku i da će sa Hrvatima osnovati federativnu seljačku republiku, u kojoj će Crna Gora biti ravnopravni član.¹² On je i isticao da je došao u London ne samo kao predstavnik Hrvatske, već on tu predstavlja i Sloveniju, Crnu Goru i Makedoniju, koje stoje iza njega i njegovog programa, da taj program, federalizam, Velika Britanija može samo “radosno pozdraviti”.¹³ U Londonu među balkanskom emigracijom kružile su vijesti o mogućoj mirovnoj konferenciji na kojoj bi bila revidirana rješenja donesena na Versajskoj konferenciji, pa je tako Radić podržao jedan dokument u kojemu se pojavljuje nezavisna Hrvatska i Crna Gora u konfederativnoj Jugoslaviji.¹⁴ U britanskoj opoziciji postojali su krugovi koji su povezivali crnogorsko pitanje sa hrvatskim u vezi talijanskog imperijalizma, zbog protivljenja tadašnjim dobrim vezama britanske vlade sa Italijom, te koji su tražili od Radića odlučnije korake u cilju obuzdavanja toga imperijalizma. Te krugove Radić nije mogao zanemariti. Tako postoji jedno pismo engleskog prijatelja Radiću u kojemu se direktno govori “da se sa crnogorskim pitanjem pokrene i pitanje hrvatsko, jer se ova dva pitanja uzajamno upotpunjuju i razjašnjavaju, jer Hrvatska preko Dalmacije graniči sa Crnom Gorom te s Albanijom, te to mora biti neprobojni bedem protiv Mussolinijevog imperijalizma koji bi mogao zapaliti Balkan”¹⁵ I neki britanski zastupnici su se aktivno uključili u “jugoslavensko pitanje”, posebno potaknuti vijestima o brutalnosti vlasti u Crnoj Gori. Tako britanski parlamentarac Morel pita vladu da li je istina da je Pašićeva vlada ucijenila glave crnogorskih prvaka za 100.000 dukata jer se oni bore za autonomiju, te daje svu podršku Hrvatskoj “jer ako ona uspije suzbiti beogradski centralizam onda i Crna Gora dobiva svoj selfgovernment (državnu autonomiju), te bi tu politiku vlada tre-

---

pozdravili smo sa velikim entuzijazmom, misleći da ste vi došli kako dolazi brat bratu (...) međutim Vi ste došli neiskreni! Vi ste nam donijeli Judine srebrnjake, da za njih kupite milu nam Crnu Goru i da je kao prćiju predate kralju Karađorđeviću”, Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, Porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus, 1988, 271.

¹¹ *Slobodni dom*, br. 41. 3. X 1923, br. 48. 21.11. 1923.

¹² *Slobodni dom*, 30.VII 1924.

¹³ “Pismo iz Londona 6. X 1923”, *Slobodni dom*, 17. X 1923, 1.-2.

¹⁴ *Slobodni dom*, br. 49, 28.XI.1923.

¹⁵ “Hrvatsko i crnogorsko pitanje”, *Hrvat*, 5. III 1924, br 1198, 1.

bala podržati.¹⁶ I sovjetska vlada koja je tada bila izvan međunarodne zajednice se u tom vremenu zalagala za stvaranje neovisnih balkanskih država između ostalog i Hrvatske i Crne Gore u okviru neke balkansko-seljačke federacije, za što se zalagala i Kominternu, jer je to jedini način za prevladavanje krize koja postoji u toj zemlji od njezina postanka, što je i dovelo do posjeta Stjepana Radića tadašnjoj komunističkoj Rusiji. Uvidio je da vladajuće strukture u zapadnim centrima moći zastupaju politiku nemiješanja u jugoslavensko pitanje ili se zalažu za politiku “status quo”, a mislio je i da će mu diplomatska podrška SSSR-a pomoći i jačanju njegove pozicije pri pregovorima sa predstavnicima srpskih stranaka. Međutim, Radić nije mogao prihvatiti nikakve revolucionarne pristupe koji bi vodili u nasilje, te je takve prijedloge odmah odbacivao.¹⁷ U to vrijeme se i u hrvatskom tisku često pojavljuju napisi o raznim nasiljima koje jugoslavenska žandarmerija provodi u Crnoj Gori. Tako iz pera narodnog zastupnika Rude Bačinića list HSS-a *Slobodni dom* piše o nevjerovatnom nasilju u Crnoj Gori gdje vlasti “pribijaju čavlima dlanove” pobunjenicima, dok se konstatira da je gospodarstvo Crne Gore potpuno u rukama Talijana (željeznice, tvornice duhana), te da je to pravi problem za “našu narodnu stvar”.¹⁸ I Stjepan Radić iz Londona se često u svojim pismima dotiče i problema Crne Gore. Tako javlja o jednoj brošuri koja se pojavila u Londonu pod naslovom “Engleska brošura o crnogorskom i hrvatskom pitanju” a u kojoj se ističe da narasli hrvatski (federalistički) pokret pod vodstvom HRSS treba proučavati jer on itekako ima veze sa Crnom Gorom, jer on polako do nje dopire i postaje njena najveća nada.”¹⁹

Kako bi preduhitrio Radićeve ponude, predsjednik jugoslavenske vlade Nikola Pašić je pozvao crnogorskog federalistu Sekulu Drljevića u svoj kabinet i poveo se razgovor (ovdje se prenosi samo dio razgovora):²⁰

---

¹⁶ *Slobodni dom*, 5. III 1924, broj 10, 6-7.

¹⁷ Ivan Katardžiev, *Makedonsko nacionalno pitanje 1919-1930*, Globus, Zagreb, 1983, 180-181.

¹⁸ “Kako je u Crnoj Gori”, *Slobodni dom*, 23. I 1924, broj 4, 5

¹⁹ “Engleska brošura o crnogorskom i hrvatskom pitanju”, *Slobodni dom*, 2. IV 1924, broj 14, 3-4.

²⁰ Sekula Drljević (1884-1945), pravnik, političar, publicista. Poslije razdoblja školovanja u Srijemskim Karlovcima i na zagrebačkom Pravnom fakultetu gdje je i doktorirao, Drljević je povratkom u Kraljevinu Crnu Goru počeo ostvarivati visoku političku karijeru. Najprije je izabran za ministra pravde (1909), a poslije je obnašao dužnost i ministra financija (1912.-1913.). Za vrijeme austrougarske okupacije Crne Gore Drljević je bio konfiniran u logor Karlstein u Austriji, gdje je agitirao među crnogorskim zarobljenicima za ujedinjenje Crne ▶

Pašić: Da, ovaj, Radić je rekao u jednom govoru, da će početi raditi zajedno sa vama Crnogorcima.

Drljević: On neće početi nego nastaviti Strossmayerovu suradnju s Crnom Gorom.

Pašić: Sada nema Radića. Ovi Vaši dvojca u skupštini mogli bi glasati za moju vladu.

Drljević: Crnogorski narod ne dozvoljava nama federalistima, da glasujemo za bilo koju vladu, dok je na snazi Vidovdanski ustav.

Gore sa Srbijom. Iako je izabran za poslanika u Podgoričkoj skupštini, pogromi srbijanske vojske i žandarmerije nan crnogorskim narodom te sam priroda "ujedinjenja" koja je ponižavala Crnu Goru i njezine tradicije, prisilila ga je da nakon što je otvorio odvjatnički ured u Zemunu da se politički angažira na platformi crnogorskih federalista, čime postaje jedan od njenih vođa. Biran dva puta kao poslanik crnogorskih federalista u Narodnu skupštinu u Beogradu, a treći puta na listi HSS. Zbog svog zalaganja za federalističko uređenje države i ravnopravnije odnose među narodima nekoliko puta uhićivan i zatvaran. Pokazivao bliske političke odnose sa HRSS Stjepana Radića i Seljačko-demokratskom koalicijom na čijoj strani u drugoj polovici dvadesetih godina znatno angažirao. Iako je smatrao da su Crnogorci dio srpskog etnosa, njegovo djelovanje u tom razdoblju je služilo širenju svijesti o "historijskoj individualnosti" Crne Gore. Poslije šestojanuarske diktature kralja Aleksandra se djelomično pasivizirao, više djelujući na kulturnom polju. Poznat kao politički oponent svim režimima u Kraljevini Jugoslaviji je posljednji put za poslanika biran na izborima 1938. godine, na listi Udružene opozicije. U raspadu Jugoslavije u travanjskom ratu 1941. Drljević vidi šansu za restauracijom crnogorske državnosti, te je prihvatio suradnju sa talijanskim fašističkim vlastima. Ubrzo nakon što su se Talijani povezali sa prosrpskim četničkim snagama u Crnoj Gori postao je nepodesan, te je konfiniran u San Remo, odakle se ipak uspio vratiti u Zemun. U proljeće 1944. godine seli u Zagreb gdje je formirao Crnogorsko državno vijeće u dogovoru sa ustaškim pokretom, te je uspio nagovoriti crnogorske četnike Pavla Đurišića koji su se povlačili pred partizanskim snagama prema zapadu da postanu osnova crnogorske narodne vojske u emigraciji. Međutim ubrzo je ubijen od tih istih četnika u u gradiću Judeburgu u Austriji pri kraju drugog svjetskog rata. I danas u Crnoj Gori postoje prijepori oko njegovog rada i političkog djelovanja. Dok ga jedni vide kao "oca" Crne Gore i borca za slobodu, drugi u njemu vide najobičnijeg izdajnika i fašističkog kolaboranta. Drljević je napisao i neka važna politička djela poput, *Balkanski sukobi 1905-1941*, te knjigu *Centralizam ili federalizam* u kojoj su objavljeni neki njegovi govori u beogradskoj Narodnoj skupštini, a popularne su postale i neke njegove domoljubne pjesme, od kojih je jedna dijelom postala službena crnogorska himna Poslije rata od strane Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača proglašen ratnim zločincem 1946. godine. Podaci uzeti iz knjige *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb: Minerva, 1997, 234.

Pašić: Onaj Svetozar, iz preka, izdat će one svoje i ući u moju vladu. Zašto i vi ne bi ušli. Dat ću vam ministarstvo pravde.

Drljević: Pribićeviću je svejedno, bio s vama ili Davidovićem. Njemu je glavno da služi Beogradu, komu je vazda služio. A moji drugovi i ja imamo domovinu, a Vi gospodine predsjedniče, znate, kakve su obveze prema domovini (...).²¹

Kasnije su i do Radića počele dolaziti i konkretne vijesti o zločinima u Crnoj Gori, što su mu prenosili neki Crnogorci u emigraciji, te se on u svom članku *Crna Gora pod sotonskom vladom* najradikalnije obrušava na tadašnju srbijansku vlast želeći je obrukati i razotkriti pred međunarodnom javnosti, od koje i traži pomoć za svoje planove o reorganizaciji države, tumačeći da to što se događa nije “nasilje, to nije “krvavi režim” već “paudenonium” – pakao, to nisu zločini, već bezboštva radikalno-batinaškog sistema (...) moramo osloboditi Crnu Goru, ali i nas same od takve strahote”.²² I proglasi HRSS u domovini počinju da ističu Crnogorce i da ih pozivaju na slogu sa Hrvatima jer “je hrvatska književnost cijelu Crnu Goru nazvala veličanstvenim žrtvenikom slobode (...) proglasila vas je ne samo uzorom junaštva, već i primjerom jednostavnosti i poštenja”.²³ Hrvatski tisak je dao i znatnu pozornost govoru Mihajla Ivanovića, zastupnika crnogorskih federalista u beogradskoj skupštini, gdje je on otvoreno iznio ključna stajališta svoje stranke o pitanju centralizma i Vidovdanskog ustava, jer mi koji smo “sahranjeni u grobu Vidovdanskog ustava moramo upregnuti sve sile da dignemo sa sebe tu ploču, koja se zove centralizam”, a posebno optužuje srbijansku vladu da potire posebnosti Crne Gore. Na svakom koraku događaju se “divlji napadi na prošlost i tradicije Crne Gore, rušenje spomenika, pljačkanje historijskih dokumenata itd., sve će to ostati kao dokaz “moralne veličine” režima”.²⁴ Dnevnik *Hrvat* direktno javlja o zločinima javne vlasti i žandarmerije u Crnoj Gori, spominjući brutalna ubojstva i maltretiranja u zatvoru bivših crnogorskih oficira za dinastije Petrovića, o ubojstvu kapetana Šćepana Mijuškovića i njegovog kolege Stevana Mijuškovića koji je isto ubijen u zatvoru.²⁵ Vrlo kratko je izlazio i list crnogorskih federalista *Crnogorac*, koji je takođe ukazivao na različite nepravde i potcjenjivanje Crne Gore i njene povijesti. Tako list javlja da je po prijedlogu srbijanske vlade donijeta odluka da Crnogorci ne sudjeluju u proslavi pobjede

---

²¹ Sekula Drljević, *Balkanski sukobi 1905.-1941*, Zagreb: Harmica Press, 1990, 127.

²² “Crna Gora pod sotonskom vladom”, *Slobodni dom*, 30. IV 1924, broj 18, 3.

²³ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske 1918.-1929*, Zagreb, 1938, 338.

²⁴ “Crnogorski federalist o beogradskom režimu”, *Hrvat*, 13. II 1924, broj 1180, 1.

²⁵ “Zločinstva organa javne vlasti u Crnoj Gori”, *Hrvat*, 16. IV 1924, broj 1234, 1.

---

savezničke vojske u Parizu u Prvom svjetskom ratu, čime je nanesena “velika uvreda palim Crnogorcima”.²⁶ List je doslovno prenosio ideologiju crnogorskih federalista gdje je uznosio naprednu jugoslavensku ideju koju mnogi iskrivljavaju, jer “Crnogorac ne odbija da bude Jugoslaven, ali on je prije svega Crnogorac.”²⁷ List je često ukazivao na diskriminaciju pravih Crnogoraca na svakom koraku pa tako javlja o diskriminaciji koju čini vlada prema crnogorskim studentima u Parizu, koji su, za razliku od svojih drugova iz Srbije koji imaju stipendije, prisiljeni da rade teške fizičke poslove po francuskim tvornicama da se “održe na životu”. Ukazivano je i na administrativno prekrajanje granica Crne Gore, jer su gradovi Pljevlje i Bijelo Polje koji su oduvijek u Crnoj Gori, po ustavu od nje oduzeti.²⁸ Po prilici, rađene su i političke demonstracije; kada je septembru 1925. godine jugoslavenski kraljevski par proveo nekoliko dana u Crnoj Gori prilikom prijenosa kostiju vladike Petra II u kapelu na Lovćenu, gdje su se čuvale do austrougarske okupacije. Crnogorski federalisti su se uzdržali od sudjelovanja na svečanosti, a dio onih koji su učestvovali, naknadno su vratili odlikovanja koja su dobili tom prilikom. Posebno je u otkrivanju “identiteta” Crnogoraca bio aktivan prvak federalista Sekula Drljević. Dr Sekula Drljević se osim politike uspješno bavio crnogorskom državnom i nacionalnom povijesti i političkom publicistikom. Drljević je pokušao kasnije kao ideolog, u drugim uvjetima, djelovati i na vjerskoj razini kada je uvidio da je Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori tradicionalno na strani jugoslavenskog (srpskog) režima i njegove politike, te je u svojoj knjizi kritizirao njene postupke nalazeći razloge za autokefalnost Crnogorske pravoslavne crkve. On je tumačio da je religija Crnogoraca “Gorski vijenac” te je zbog toga “crnogorsko pravoslavlje je crnogoroslavlje (...) crnogorska i srpska crkva nikada ne mogu postati jedna crkva (...) Crnogorska crkva kroz sve vijekove nije bila ni u kakvoj zavisnosti od bilo koje pravoslavne crkve, pa ni od Carigradske patrijaršije”.²⁹

Sekula Drljević je u svom govoru u Narodnoj skupštini 1926. godine izložio kritici i štampanje udžbenika za crnogorsku djecu na ekavskoj varijanti, te je naglasio da je takva politika pretvorila prosvjetne institucije ove države u “policijsko-detek-

---

²⁶ “Nipodoštavanje crnogorskih zasluga u I svjetskom ratu”, *Crnogorac*, 27. IV 1925, broj 17, 3, Podaci iz lista Crnogarac uzeti su iz knjige Elementa Montenegrina, 1/90, *Hrestomatija*, Zagreb, 1990.

²⁷ “Prvo Crnogorac, pa Jugoslaven”, *Crnogorac*, 28. III 1925, broj 14, 2.

²⁸ “Cijepanje Crne Gore”, *Crnogorac*, 27. VIII 1925, 3; “Diskriminacija crnogorskih studenata”, *Crnogorac*, 28. III 1925., broj 14, 1.

²⁹ Sekula Drljević, *Balkanski sukobi 1905.-1941*, Zagreb: Harmica Press, 1990, 172-173.

---

tivske postaje”. Izražavao je nadu da takvom stanju mora doći kraj, a napadao je i neke srpske povjesničare (poput Stanoja Stanojevića) koji pišu neistine i falsificiraju prošlosti Crne Gore. U listu *Crnogorac* od 3. I. 1925. objavljen je članak *Klevetanje Crne Gore i Crnogoraca*, u kome se polemíše sa stavovima povjesničara Vladimira Ćorovića u njegovoj knjizi *Velika Srbija* gdje Drljević tvrdi da “ (...) nijesu Crna Gora i Crnogorci ni prilikom sloma Srbije 1915. godine ni uopšte u Svjetskom Ratu bili ono što veli za njih g. Ćorović.³⁰

Ne treba zanemariti ni jadransku komponentu razloga saveza između Radića i crnogorskih federalista jer je i jednima i drugima prijetila talijanska fašistička imperijalistička politika na čelu sa Musolinijem. Ona nije bila dominantna, ali je postojala. Radić je upozoravao na talijanske pretenzije na Hrvatsku i Crnu Goru, te je predlagao “neutralizaciju dalmatinskog (jugoslavenskog) primorja”, a to je ponovio i na predavanju u Balkanskom komitetu u Londonu. Hrvatska politika, s obzirom na sukob sa srbijanskim vlastima, ne smije doći u zavisnost od politike Rima, niti se Crna Gora može pouzdati u rimske namjere. Kada su Pašić i Mussolini potpisali tajni ugovor u Rimu da Rijeka pripada Italiji, on naziva Musolinija najopasnijim čovjekom za sve one koji žive na Jadranu.³¹ Taj čin je, izgleda, između ostalog, i prisilio Radića da pošalje zastupnike HRSS u jugoslavenski parlament nakon duge apstinencije, jer je u vrhu HRSS postojala bojazan o tajnim klauzulama toga sporazuma, gdje je Pašić obećao Musoliniju pravo na Dalmaciju, da bi dobio izlaz za Srbiju preko Soluna. Sekula Drljević je imao nešto drugačiji pogled na Rimske sporazume. Iako je bio svjestan opasnosti talijanskog imperijalizma za crnogorske interese, ipak je smatrao da je jedino Italiji bilo u interesu da crnogorsko pitanje stavlja na stol međunarodne politike, gdje je postojala šansa da se izvrši pritisak na Beograd da prestane vršiti nasilje i teror u Crnoj Gori, dok je sada Crna Gora potpuno prepuštena Beogradu. U jednom članku napisao je “da Rimskim paktom koji je zaključen između Italije i naše države, željelo se isključiti crnogorsko pitanje iz programa međunarodne politike. Istina je da ni Amerika, ni Engleska, ni Francuska nijesu potpuno priznale ujedinjenje Crne Gore sa Jugoslavijom, čak imamo njihovo obećanje da će se naknadno pozabaviti crnogorskim pitanjem, ali u političkoj praksi ove teorijske rezerve nemaju vrijednosti od trenutka kada je Italija sklopila sporazum sa Beogradom. U igri Italije, Crna Gora je bila veoma jaka karta i stoga, sve do Rimskog Pakta Italija je u međunarodnoj politici pokretala crnogorsko pitanje. I čim je Italija odbila, iako privremeno, da praktično podstiče crnogorsko pitanje ono je nestalo sa horizonta međuna-

---

³⁰ “Crnogorci neće ekavicu”, *Hrvat*, 28. III 1926., broj 1795, 2

³¹ “Mussolini, Horty i Pašić”, *Slobodni dom*, 17. V 1924, broj 18, 2-3; *Slobodni dom*, 29. VIII. 1923, 3 i *Slobodni dom*, 10. X 1923, 2.

---

rodne politike.”³² Kasnije je Drljević kao član *Seljačko-demokratske koalicije* 1927. godine promijenio retoriku te oštro napao vladu jer je željela da ratificira Nettunske konvencije, što je, zapravo, značilo kapitulaciju pred Italijom, jer vlada želi da dovede Jugoslaviju u položaj “roba talijanskog imperijalizma”.³³

*Politička ideologija Sekule Drljevića
i crnogorskih federalista tokom 1923-1929 godine*

“Za mene ne postoji hrvatsko pitanje, ni srpsko ni slovenačko – za mene postoji samo pitanje državnog pravnog položaja Hrvatske i Slavonije, Srbije, Slovenije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine itd.(...) jedina osnova pouzdane i trajne konsolidacije države može biti ne hipoteza o narodnom jedinstvu, niti sporazum Srba, Hrvata i Slovenaca, već sporazum svih udruženih zemalja na bazi jugoslavenske državne misli”.³⁴ Sličnu tezu je Drljević ponavljao i u svojim govorima u Narodnoj skupštini u Beogradu, gdje kaže da onaj “ko hoće našu državnu zajednicu, za toga ne smije postojati ni pitanje hrvatsko ni pitanje slovenačko ni pitanje srpsko, taj mora primiti jugoslavensku državu, organiziranu na principu ravnopravnih historijskih individualiteta i njihovih ekonomsko-kulturnih interesa (...) ko traži organizaciju ove države na podlozi kolaboracije državnih ideja: srpske, hrvatske i slovenačke (...) taj je protiv ove države, taj je antidržavan.”³⁵ Prema njegovom mišljenju, Vidovdanski ustav je nasilje i prema jugoslovenstvu, čija je pojavna sadržina ravnopravnost svih udruženih zemalja.³⁶ Jugoslavenska misao nije kolaboracija triju državnih ideja: srpske, hrvatske i slovenačke, nego posebna i samostalna državna ideja, pred kojom ove tri kapituliraju. Za nas se država može zvati samo Jugoslavija ili Udružene zemlje južnih Slavena. Svoju ideju federalizma Drljević je izrazio i parolom: “Jedinstvo prema drugim državama, jedinstvo državnih amblema, jedinstvo državnog imena i ravno-

---

³² Jozef Bajza, *Crnogorsko pitanje*, Budimpešta, 1928, 78, (Giuseppe de Bajza, *La Questione Montenegrina*, Budapest, 1928). Vidi i neke od dijelova i poglavlja te knjige prevedene na webu: <http://209.85.135.104/search?q=cache:pYr5eSEtWX8J:www.montenegrocana.com/articles/article/1998396/33361.htm+crnogorski+federalisti&hl=hr&ct=clnk&cd=18&gl=hr>

³³ Dimitrije Dimo Vujović, *Crnogorski federalisti 1919-1929*, Titograd: CANU, svezak 11, 1981, 372.

³⁴ Hrvat, br. 1788, 2. I 1926.

³⁵ Sekula Drljević, *Centralizam ili federalizam*, Zemun, 1926, 25-26.

³⁶ Isto, 17.

pravnost udruženih zemalja u međusobnim odnosima. To je federalizam.”³⁷ Svojim pozivanjem na akt sporazuma između jugoslavenskih zemalja kao historijskih individualiteta, kao jedinu realnost za opstanak države Drljević je iskazivao i u svom kasnijem političko-kulturnom djelovanju, ali već tada je mnogo oštriji i sumnjičaviji prema Jugoslaviji, jer je 1936. godine u predgovoru knjizi Saviću Markoviću-Štedimliji, koja je izdana u Zagrebu pod naslovom *Crna Gora u Jugoslaviji*, napisao da su i sada neprijatelji Jugoslavije malobrojni kao “kaplja vode na vrelu”, da su najveći problem oni koji i danas misle da će od jugoslavenskih zemalja uspjeti potčiniti ostale svojoj vladavini, čak do tog “stupnja njihovog pretvaranja u svoje teritorijalno proširenje”, jer oni ne shvaćaju da je Jugoslavija ili harmonija ravnopravnih interesa svih pod nebom udruženih zemalja ili prestaje da postoji.³⁸ Crnogorski federalisti su pružali mnogo pažnje pitanju uređenja i stvaranje jugoslavenske države. Iako su u svom programu priznavali postojanje samo tri naroda Hrvata, Srba i Slovenaca i njihove nacionalne pokrete, oni su smatrali da to nije dovoljno, jer jugoslavenstvo je državna ideja, a ta država mora da bude rezultat dogovaranja, ne samo Srba, Hrvata i Slovenaca već i svih historijskih individualnosti koje su nastajale kroz prošlost, pa samim tim i Crne Gore. Iako su Crnogorce smatrali kao dio srpskog etnosa, oni su smatrali da Crna Gora, kao historijska individualnost, mora biti ravnopravni faktor u zajedničkoj državi, a da se to omogući, jugoslavenstvo mora biti formirano kroz federativno uređenje države. Oni nisu nikada negirali svoj srpski identitet, već se tako i u proglasu vodstva crnogorskih federalista, uoči parlamentarnih izbora 1923. godine, kaže da je “Naš Lovćen bio (je) kroz vijekove, zajedno s Komom i Durmitorom, otadžbina srpskih vila (...)”. Međutim tokom vremena i političkog djelovanja crnogorskih federalista počela se uobličavati jedna pozicija koja je stajala na stanovištu da su se Crnogorci, iako Srbi, razvili u jednu posebnu individualnost tokom svog posebnog povijesnog razvoja “koja nije ni nacionalna ni narodna, ali je ipak dovoljno jaka da ih određuje od ostalih Srba”, a ta individualnost je bila najviše izrađena u podlovcenskoj Crnoj Gori, gdje su i crnogorski federalisti imali najviše pristaša i pobornika.³⁹ Važna stavka njihova programa u zaštiti interesa Crne Gore bio je zahtjev da u zajedničkom parlamentu u Beogradu sjede jednaki broj zastupnika, koje bi birale skupštine saveznih zemalja, odnosno federalnih jedinica. U svojim govorima su

---

³⁷ Sekula Drljević, *Centralizam ili federalizam*, Zemun, 1926, 20.

³⁸ Savić Marković-Štedimlija, *Crna Gora u Jugoslaviji*, Zagreb, 1936, 5.

³⁹ Novica Rakočević, *Crnogorska stvarnost poslije 1878. godine, Naše teme*, 8-9, Zagreb, 1987, 1107.

naročito isticali državnopravne tradicije Crne Gore kroz povijest, te u tome nalazili izvorna prava Crne Gore koja ni danas ne mogu ni na koji način biti poništena.

Takođe, treba istaći i činjenicu da je dr. Sekula Drljević, jedno vrijeme, tokom dvadesetih godina XX vijeka, održavao prilično bliske političke odnose i sa hrvatskim federalistima tj. *Hrvatskom federalističkom seljačkom strankom* (HFSS) i njenim vođama dr. Ivanom Lorkovićem i dr. Antom Trumbićem. Do toga je došlo kada su Radić i HRSS poslije poznate “kapitulacije” priznali centralizam, monarhiju i Vidovdanski ustav, te učinili svojevrsni zaokret u svojoj politici i znatno oslabili federalističke snage. Među mnogima koji su bili zbunjeni ovim novim kursom HRSS bili su i crnogorski federalisti. Potpuno pokolebani, u prvi mah se nisu snašli, dok su zatim, uz znatna kolebanja, počinjale prve kritike novog kursa HRSS, u čemu je prednjačio list *Crnogorac*, koji je otvoreno Radićevu politiku nazvao “političkom kapitulacijom”.⁴⁰ U početku, dok su još ustrajavali u obrani federalističkih temelja, crnogorski federalisti su bili prisiljeni da potraže novog partnera, kao što je bila *Hrvatska federalistička seljačka stranka*, koja je osnovana početkom 1926. godine, a kojoj je S. Drljević poslao telegram, da ona sada mora postati “čvrst oslonac svih boraca za federativnu Jugoslaviju”.⁴¹ Međutim, ta saradnja je trajala vrlo kratko. Može se primijetiti da je i u njihovim redovima nastala određena konfuzija, jer je postojalo uvjerenje da Radić nije definitivno kapitulirao, već je to samo jedan novi način iste borbe. Crnogorski federalisti nisu bili dosljedniji svojem stavu i kritici prema HSS, jer samo poslije nekoliko mjeseci počinju taj sporazum da hvale, te u daljnjim istupima pokazuju izvjesno suzdržavanje kritike poteza HSS, svjesni kratkotrajnosti toga saveza u kojemu su ministri radićevci “mogli da budu samo subaše, a radikali paše”.⁴² Treba napomenuti da je u njihovim redovima postojala bojazan da će radikali, nakon što su prisilili svog velikog protivnika na “kapitulaciju”, krenuti na njih da ih političkim i administrativnim nasiljem unište, što se ubrzo djelimično i obistinilo.

Uporedo sa političkom evolucijom *Hrvatske seljačke stranke* nakon Radićeve “kapitulacije” 1925. godine, dakle nakon jednog razdoblja obrane federalizma, oni počinju da tvrde da nacionalne posebnosti ne mogu egzistirati u jugoslavenskoj državi, a riječ federalizam potpuno nestaje iz njihovog političkog rječnika. Stupajući u klub *Narodne seljačke stranke*, prilagođavajući se i postepeno prihvaćajući posto-

---

⁴⁰ “Politička situacija u državi”, *Crnogorac*, 27. IV 1925, broj 17, 2.

⁴¹ Dimitrije Dimo Vujović, *Crnogorski federalisti 1919-1929*, Titograd : CANU, svezak 11, 1981, 223.

⁴² *Isto*, 224.

jeći ustavni i pravni poredak, oni se sve više u svojim nastupima približavaju unitarističkim koncepcijama i shvaćanjima, čime su se odrekli svog izvornog programa - federalizma.

*Zajedničko djelovanje HSS i crnogorskih federalista
u okviru politike Narodne seljačke stranke (NSS)*

Saradnja HRSS i radikala u vladi bila je u stalnoj krizi zbog konstantne kritike HRSS pojedinih poteza vlade i ministara, a naročito oko pitanja korupcije i terora vlasti, te je postalo samo pitanje vremena kada će doći do raskida. Politička platforma HSS i Stjepana Radića nakon što su se odrekli svoga dosadašnjeg političkog programa (federalizma) i ušli u Pašićevu vladu, bazirala se na tome da se sada na parlamentarni način bore za očuvanje i razvijanje građanskog parlamentarizma i demokracije, da se na taj način pokušaju otkloniti utjecaji neparlamentarnih čimbenika, prvenstveno dvorskih i vojnih krugova, kako bi se uspostavio takav parlamentarni sustav u kojemu bi, zapravo, utjecaj seljačkih masa bio što veći i značajniji. Uvidjevši da će borba za promjenu Vidovdanskog ustava dugo trajati, Radić je zaključio da će se prava hrvatskog naroda, a time i seljaštva, moći ostvariti samo onda ako i “cijela Krajevina SHS postane pravna i demokratska država”, a za takvu politiku on je trebao saveznike i istomišljenike.⁴³ Iz takve politike proizlazila je i “jugoslavenska” orijentacija HSS-a, njena zainteresiranost za život i probleme drugih sredina i drugih naroda u Jugoslaviji. Tada se u retorici stranke počinju otklanjati izvjesna antisrpska raspoloženja i govori. Već se počinje isticati da su interesi hrvatskog i srpskog seljaka istovjetni, te postoji nužnost njihova zbližavanja i zajedničkog rada. U tom pokušaju prenošenja izborne agitacije HSS na prostore “preko Drine”, u nastojanju da se stvore baze pristalica u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji i podnesu kandidacijske liste stranke na nivou cijele države, slabila je hrvatska nacionalna orijentacija te stranke, dok su u prvi plan dolazili planovi o gospodarskom podizanju sela, te opći socijalni problemi seljaštva. Kao što je dosada želio pretvoriti hrvatskog seljaka u temeljnog subjekta hrvatske politike, on je nastupio sa novom parolom o pretvaranju jugoslavenskog seljaka u glavnog subjekta jugoslavenske politike. U svojoj politici izolacije Srbije (Radikalne stranke) i njenog zaokruživanja, taktika Stjepana Radića je tada uključivala mnogo šire kombinacije. Iako je tada formalno u vlasti sa radikalima, Radić i HSS su držani podalje od stvarne vlasti u državi. Takav pristup je prisilio Radića još dok je sudjelovao u vlasti, da pokuša pokrenuti jednu novu političku formaciju koja bi imala općejugoslavenski karakter i koja bi sa tih temelja detronizira-

---

⁴³ Branka Boban, Stjepan Radić u hrvatskoj politici 20. stoljeća, *Hrvatska politika u XX stoljeću*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2005, 157.

la Radikalnu stranku. Ta nova politička orijentacija težište svog djelovanja prenijela bi na socijalnu komponentu, time što bi njezin glavni cilj bilo privlačenje seljačkih glasova iz svih jugoslavenskih krajeva. I Svetozar Pribičević u svojoj knjizi *Diktatura kralja Aleksandra* naglašava važnost koju je Radić davao u to vrijeme “seljačkog politički” jer je ona izvivala iz samih korijena njegove ideologije “seljačkog pokreta” nastalog još prije Prvog svjetskog rata. U toj velikoj “narodnoj politici (...) Radić je sanjao o ujedinjenom seljaštvu od Baltičkog do Crnog i Egejskog mora (...) jer ono ima manje-više iste životne uvjete.”⁴⁴ Radić je uskoro ponudio svim strankama seljačkog usmjerenja stvaranje zajedničkog seljačkog kluba, sve u cilju stvaranja jedne široke seljačke stranke koja bi nastupila jedinstvena na budućim izborima.

Približavanje crnogorskih federalista *Hrvatskoj seljačkoj stranci* teklo je postepeno i to upravo u ono vrijeme kada su se obje stranke formalno odrekle svojih planova o federalističkom ustrojstvu države priznajući centralizam i Vidovdanski ustav. Takvo je pristupanje proizašlo na sasvim jednoj drugačijoj platformi od one za koju su se prije te stranke zalagale. Federalistička misao nije potpuno zamrla, nego se samo pojavljivala u drugačijim oblicima. Sekula Drljević je u svojoj izjavi listu *Obzor* pokušao objasniti te vidove približavanja prema HSS-u, te su prema njemu “sve stranke koje danas imamo, sve su one plemenske. Državne stranke nemamo. Nama crnogorskim federalistima predbacuje se da smo teritorijalna (partikularistička), ali po svojoj ideologiji mi smo najdržavotvornija stranka u cijelom parlamentu (...) tu ideju jugoslavenske države kakvu ju mi smatramo prihvatio je od svih u parlamentu Stjepan Radić (...) to nas približuje g. Radiću i njega k nama.”⁴⁵

Brojem narodnih zastupnika koje je Crna Gora birala (sedam) u Narodnu skupštinu u Beogradu, nije se mogla ostvariti neka politička težina, dok su crnogorski federalisti imali ukupno samo 3 zastupnika. Želeći pojačati svoje političko djelovanje, na čemu je posebno inzistirao Sekula Drljević, crnogorski federalisti su prihvatili ponudu Stjepana Radića da osnuju zajednički parlamentarni klub. Prema Drljeviću, sam Radić je ponudio u veljači 1927. godine zastupnicima crnogorskih federalista (Sekula Drljević, Sava Vuletić i Mihajlo Ivanović) da zajedno sa zastupnicima HSS osnuju zajednički parlamentarni klub, koji će se zvati *Narodni seljački klub*. Stranke bi zadržale svoja dosadašnja imena, ali jedinstvo političkog cilja je vodilo sve većem zbližavanju političkih programa. Drljević je bio izrazito zagrijan za osnivanje NSS jer je, po njemu, “osnivanje Narodnog seljačkog bloka, kao početak stvaranja jedne stranke za cijelu državu, mislim u interesu države i njenog daljnjeg sre-

---

⁴⁴ Svetozar Pribičević, *Diktatura kralja Aleksandra*. Zagreb: Globus, 1990, 58.

⁴⁵ “Izjava crnogorskih federalista”, *Obzor*, 8. XII 1926., broj 330, 3.

---

divanija (...) nova stranka će istaknuti načelo klasne borbe u ovoj državi, a ostavlja iza sebe "pokrajinski patriotizam", jer seljacima se ne mogu činiti koncesije. Seljak mora doći na vlast."⁴⁶ To se ubrzo i dogodilo, prema riječima S. Drljevića, jedinstvo političkog cilja HSS i federalista dovelo je do "pretvaranja ove dvije stranke u jedan politički pokret".⁴⁷ Drljević je često isticao da to nije privremena saradnja za jedan skupštinski period, već zastupnici crnogorskih federalista imaju da pripadaju Narodnom seljačkom klubu u parlamentu za stalno, jer su naši politički ciljevi i praksa isti.⁴⁸ Radić je tada poveo inicijativu za osnivanjem jedne *Narodne seljačke stranke* kako bi se HSS preimenovala u zemljama izvan Hrvatske da privuče slovenske i srpske glasove. Ujeren u opravdanost te inicijative, na zboru u Bjelovaru je izjavio da "naša nova seljačka stranka – hrvatska u Hrvatskoj, a narodna izvan Hrvatske – sama za sebe će odnijeti većinu na slijedećim parlamentarnim izborima."⁴⁹ U toku te kampanje Radić je naglasak dao na probleme seljaka i sela svih naroda u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, te korupcionaškim aferama vlasti, naglašavao da je *Narodna seljačka stranka* njihov glavni predstavnik, da će se "gospodske stranke raspasti", dok je hrvatsko pitanje djelimično zapostavljeno i zanemareno tijekom te kampanje. Čini se da je osnivanje *Narodne seljačke stranke* i *Narodnog seljačkog kluba* u parlamentu bio dio šire Radićeve strategije na prikupljanu pojedinaca i stranaka na platformi seljačke politike, pri čemu se kalkuliralo i o pristupu jedne veće grupe radikalskih poslanika u klub pod vodstvom Velje Vukićevića. Takvu politiku je prihvaćao i prvak crnogorskih federalista Sekula Drljević, koji je postao kandidat HSS za kotar Županja, a i inače se znatno angažirao na propagiranju političkih načela te stranke, naročito u svojim člancima u listu *Narodni val*. Prema Drljevićevom iskazu, ova stranka je shvatila jugoslavenstvo kao državnu misao, a ne narodnost; seljaštvo mora i treba konačno postati vlast u državi i ono je naša jedina ideologija; ova stranka poštuje različite tvorevine prošlosti i tradicija u ovoj državi, na njih ne gleda kao na nešto što treba rušiti, već organsko ujedinjenje različitosti.⁵⁰

U samoj *Crnogorskoj stranci* postojala je dilema da li izaći na predstojeće izbore samostalno ili kao dio *Narodne seljačke stranke* za što se zalagao Drljević. Pobjedom one grupacije koja se zalagala za vezu sa politikom HSS, ali i samostalnim nastupom na izborima, jedan od njezinih prvaka, Sekula Drljević, odlučio se povući

---

⁴⁶ *Obzor*, 18. XII 1926, broj 340, 3.

⁴⁷ Sekula Drljević, *Balkanski sukobi 1905.-1941*, Zagreb: Harmica Press, 1990, 143.

⁴⁸ "Crnogorski u seljačkom pokretu", *Narodni val*, 21.VII 1927, broj 4, 5.

⁴⁹ Ivan Mužić, *Stjepan Radić u Kraljevini SHS*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1990, 223.

⁵⁰ "Zašto seljački pokret pobjeđuje", *Narodni val*, 7.VIII 1927.

sa liste te stranke i prihvatiti kandidaturu na listi HSS-a ili *Narodne seljačke stranke*. Približavanjem HSS-u Drljević se sve više počeo baviti politikom na jugoslaven-skom nivou, smatrajući da se samo tu nalaze poluge koje će omogućiti promjene. On se sam lično znatno angažirao na promicanju ideja te stranke u Crnoj Gori, na Koso-vu i Makedoniji, gdje drži zborove i skuplja pristaše, a značajna je njegova aktivnost oko podnošenja kandidacijskih lista u tim krajevima, što je izazvalo ogorčenu reak-ciju vlasti, jer su Radikalna i Demokratska stranka ljubomorno čuvale svoj glasački rezervat u tim zemljama.

Radić se u predizborno vrijeme u svojim proglasima osim Hrvatima, Srbima i Slovencima počeo obraćati posebno i Crnogorcima, pozivajući ih da mu se pridruže u političkim redovima “seljačkim svojim junačtvom” jer “braćo Crnogorci, vi ste do jučer imali seljačku državu, slobodnu, ponosnu, u cijelom svijetu poznatu i od cijelog svijeta poštivanu. A za vas je morala biti propast, što su iz Beograda cincarski, pa i pravi srpski političari postupali s vama još gore nego s nama Hrvatima. Vas je do kraja obuzela mržnja i osveta i da ste svojim palikućama do vijeka odgovali bodežom i bombom, vama bi bilo omrklo (...) vi ste danas s nama u političkim redovima, (...) vašu prirodnu dobrotu i plemenitost je ovjekovječio naš bezsmrtni Mažuranić, koji je vas i nas duhovno sdružio za sva vremena, da budemo suci tiraniji i korupciji koja i danas oko nas ostavlja tako strašne i užasne tragove.”⁵¹

Inače, crnogorski prvak Sekula Drljević se znatno angažirao u listu HSS-a *Narodni val* pred izbore 1927. godine, gdje iz dana u dan piše članke u kojima objašnjava političku poziciju *Narodne seljačke stranke* i njezine ciljeve u Crnoj Gori, Make-doniji i Srbiji, te odgovara na podmetanja vlasti i razna režimska nasilja. Konstantno iz broja u broj tumači politiku *Narodne seljačke stranke* koja nudi putove za budućnost. Tako u članku pod naslovom *Zašto seljački pokret pobjeđuje* njemu je posve razumljivo da će, nakon što je HSS priznala Vidovdanski ustav i vladavinu dinastije Karadorđevića, to značiti proširenje NSS na cijelu državu, a ne, kao prije kada je ta akcija bila prilično defanzivna, ograničena samo na hrvatski narod. Kritizirajući radikale, kojima zamjera potpuno neshvaćanje prirode nove države, srbijanskim Davi-dovićevim demokratima imputira hegemonističke sklonosti, Pribićevićevim demokratima prigovara da se “dave u fikciji jugoslavenstva”, te naglašava da je poli-tika *Narodne seljačke stranke* u jugoslavenkom patriotizmu, baš zato jer je potpu-no tolerantna, spremna na različitosti. U unutarnjoj politici nudi ravnopravnost, a u vanjskoj pacifizam. Drugi važan faktor je cjelokupno seljaštvo, koje odbija da bude samo statistički pojam u računicama “gospodskih stranaka” već svojom naraslom

---

⁵¹ “Narodu Hrvatskom, Srbskom i Slovenskomu i svim narodnim manjinama, a napose sve-ukupnom narodu našem seljačkom, *Narodni val*, 27.VII 1927, br 9, 1.

---

svijesti traži vlast u svojoj državi. I treći važan dio odnosi se na duboko poštovanje prema "tvorevinama svih vjekovnih napora našeg naroda" jer mi u njima ne vidimo posljedice naše nesretne prošlosti koje treba rušiti, već pravi zalag naše budućnosti, ukoliko te činjenice budu poštovane. To su snage koje povezuju ovu stranku i ovaj narod, a ne optužbe radikala o vezama NSS sa nekakvim Kosovskim komitetom ili sa Italijom, te ona potpuno apsurdna optužba o financiranju Crnogorske stranke od engleskog konzulata u Cetinju. To su potezi "očajnih klevetnika", koji ne mogu zadržati ovaj "seljački val."⁵² U sljedećem članku raskrinkava batinaške metode vlasti i njihov "turski" mentalitet, jer se služe "raznim lakrdijama" da izigraju zakon i pravo. Predsjednik vlade Velja Vukićević je na svom skupu u Skoplju pozvao policiju da "stane na put nesavjesnoj agitaciji svim zakonskim sredstvima", ali mi znamo što znači ta "nesavjesna agitacija". To je agitacije koja se osjeća po rebrima, svaka ona koja govori protiv vlade i njenog rada. Lakrdija se pretvara u opasnu igru.⁵³

Vlasti nisu mogle dopustiti da predstavnici NSS agitiraju i podnose kandidatske liste izvan "prečanskih krajeva" na prostorima Makedonije, Srbije i Crne Gore. Listovi i tiskovine HSS-NSS su bile zabranjene. Svaki takav pokušaj završio se represijom, deportiranjem ili zatvaranjem od državnih organa. Tako su Pavle Radić i nekoliko narodnih zastupnika HSS koji su došli u Makedoniju predati kandidacijske liste za izbore napadnuti kamenjem, maltretirani i odmah deportirani nazad, pod izmišljenom optužbom da namjeravaju uspostaviti veze sa ilegalnim Makedonskim komitetom. Loše su prolazili i kandidati NSS u tim krajevima. Tako su Marko Boškovski, kandidat NSS za ohridski okrug, sa nekolicinom kandidata, zatvoreni u zatvoru u Beogradu na mjesec dana pod optužbom "zbog nepristojnog ponašanja" ili "kao skitnice". Dr. Drljević kao njihov zastupnik pred sudom uopće nije mogao uložiti priziv, jer nitko nije želio da ga primi na sudu, tako da ga je nakon nekoliko dana neuspješnih pokušaja "poslao poštom" preporučeno na sud.⁵⁴ Dr. Drljević kao glavni predstavnik NSS u južnim krajevima države često je polemizirao sa predstavnicima vlasti. Tako je na konstataciju predsjednika vlade Vukićevića kako se on pita što HSS radi u južnoj Srbiji (Makedonija), jer on nikada ne ide u njene "čiste krajeve", odgovorio: "Ne znam po čemu bi Južna Srbija pripadala više radikalima nego nama", a ako tako misli onda je on najobičniji separatista, koji ne misli na cjelinu države, a njegova politička mudrost ne prelazi mudrost najsitnijih palanačkih agitato-

---

⁵² "Zašto seljački pokret pobjeđuje, *Narodni val*, 7. VIII 1927, broj 19. 2.

⁵³ "Lakrdija" g. Vukićevića, *Narodni val*, 29. VII 1927, broj 11, 2.

⁵⁴ "Marko Bošković i drugovi osuđeni na 30 dana zatvora", *Narodni val*, 29. VII 1927, br. 11, 3.

ra (...) a što se tiče makedonskog komiteta i veze NSS s njom to je najobičnija izborna kleveta. Neka se podnesu dokazi, ako ih ima “ali glavno pitanje u svemu tome je zašto je “južna Srbija pretvorena u žrtvu najcrnjeg terora i liferanta ministarskih mandata”.⁵⁵

Stjepan Radić je cijenio političku aktivnost Sekule Drljevića i njegove političke stavove i razmišljanja, a posebno njegov politički aktivizam na politici NSS na prostorima južne Srbije (Makedonije), Crne Gore i same Srbije. Ponudio mu je da prihvati kandidaturu na listi HSS u srijemskom okrugu, kotaru Županja, što je Drljević i prihvatio, sve u cilju da uđe u parlament.⁵⁶ Prema Drljeviću, on je sa predstavnicima HSS održavao skupštine u svakom selu u Srijemu, na kojima je često bilo cijelo selo i prema njegovoj izjavi “skupštine u županjskom kotaru spadaju među najljepše uspomene njegova života.⁵⁷ Novine *Narodni val* često su pratile aktivnosti crnogorskog prvaka Sekule Drljevića i u njegovim izbornim pohodima po Srbiji često emfatičnim tonovima. Tako *Narodni val* piše o sjajnom dočeku Sekule Drljevića u topličkom kraju (Srbija) gdje se “svuda klicalo kao i po hrvatskim krajevima velikoj seljačkoj slozi – tako je i Šumadija uz seljačku Hrvatsku, seljačku Srbiju i seljačku Crnu Goru, da se konačno stvore seljački temelji ove države, a ovaj skup riječito dokazuje “da je i srpsko seljaštvo zrelo za seljački pokret”.⁵⁸

Rezultati izbora 1927. godine su pokazali da politika *Narodne seljačke stranke* nije bila uspješna niti “preko Drine” niti u Hrvatskoj. Može se reći da su ambicije Stjepana Radića sa *Narodnom seljačkom strankom* bile mnogo šire i sveobuhvatnije, ali su završile potpuno neuspješno, kako zbog terora režima, tako i zbog neprihvatanja njezine politike u Srbiji, gdje su glasači u njoj ipak vidjeli samo maskiranu Hrvatsku seljačku stranku. Zbog takve politike HSS je dobio samo 44% glasova u Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini izgubio je dosta glasova, dok je došlo do porasta glasova samo na prostorima Bačke. Pad glasova doživjela je i *Crnogorska stranka*, zbog terora režima, ali i određene dezorijentiranosti njezinog članstva i podvojenosti

---

⁵⁵ “Odlučna izjava dr. Drljevića”, *Narodni val*, 25. VIII 1927, broj 33, 8.

⁵⁶ “Kandidatska lista HSS za županiju srijemsku”, *Narodni val*, 31. VII 1927, broj 13, 5., Kandidat je ovako predstavljen “Dr. Sekula Drljević, nekoliko puta ministar u Kraljevini Crnoj Gori, jedan od glavnih prvaka i duševnih vođa Crnogorske stranke i narodnog seljačkog pokreta, sada nekoliko godina odvjetniku Zemunu, zamjenik Antun Bebić, seljak iz Gredišta.”

⁵⁷ Sekula Drljević, *Balkanski sukobi 1905.-1941.* Zagreb: Harmica Press, 1990, 145.

⁵⁸ “Narodni seljački pokret u Srbiji”, *Narodni val*, 3. VIII 1927., broj 15, 3.

---

u stranci oko pitanja politike NSS, dok joj neke prijašnje pristalice nisu oprostile vezivanje za Hrvatsku seljačku stranku, pa makar pod novim nazivom.⁵⁹

Može se zaključiti da je jedini pouzdani partner kojeg je HSS stekla u tom periodu bila *Crnogorska (federalistička) stranka*, posebno njen prvak Sekula Drljević, koji je i inače imao šire ambicije u jugoslavenskoj politici, a posebno je zaslužan njegov rad na stvaranju *Seljačko-demokratske koalicije*, pri čemu se iskazao kao svojevrsni posrednik između Radića i Pribićevića, za što ga je ovlastio, prema priznanju Drljevića, sam Stjepan Radić.

Čini se da je Sekula Drljević imao i neke informacije o događajima koji predstoje 20. juna 1928. godine, i na to je posebno upozoravao, a Radić mu je tada poručio: "I ja osjećam da se nešto sprema, ali zapamti Sekula, ja sam kao i vojnik u ratu, u rovu, iz koga vodim borbu za prava hrvatskoga seljačkoga naroda. Ili ću iz tog rova izaći kao pobjeditelj ili će me iz njega mrtvoga iznijeti hrvatski narod".⁶⁰

Centralno vodstvo crnogorskih federalista žestoko je osudilo atentat u skupštini na Stjepana Radića i hrvatske zastupnike te je objavilo i posebnu rezoluciju gdje se osuđuje počinjeni atentat kao djelo srbijanskih centralističkih političara.⁶¹ Sekula Drljević i poslanici crnogorskih federalista su također napustili parlament, te su podržali izjavu *Seljačko-demokratske koalicije* "da je u Narodnoj skupštini prolivena krv naših drugova i prijatelja, mučenika u našoj pravednoj i zakonitoj borbi za jednakost, ravnopravnost", te su u znak protesta izjavili da se više ne vraćaju u skupštinu u kojoj je izvršen zločin nad njihovim poslanicima.⁶²

Kasnije je Drljević kao predstavnik crnogorskih federalista govorio na sprovodu Pavla Radića i Đure Basaričeka, a i na sprovodu Stjepana Radića iskazao je svoju solidarnost s njegovim idejama i težnjama. Atentat je, takođe, donio kod *Seljačko-demokratske koalicije* i nagli ponovni prijelaz na zahtjeve za reviziju ustava i traženje federalizma, čime je počeo i javni povratak na stara federalistička polazišta. U rezoluciji *Seljačko-demokratske koalicije* od 1. avgusta 1928. ponovo se naglašava da "se Hrvatska i Crna Gora stupanjem u državnu zajednicu nisu odrekle "svojih

---

⁵⁹ Dimitrije Dimo Vujović, *Crnogorski federalisti 1919-1929*, Titograd : CANU, svezak 11, 1981, 357.

⁶⁰ "Uvrede hrvatske, meci srpski", *Srpsko nasleđe, Istorijske sveske*, broj 8, Beograd, 1998. 34.

⁶¹ Slobodna misao, Nikšić, 1.VII 1928, 2.

⁶² "Izjava SDK povodom atentata u Narodnoj skupštini", *Slobodni dom*, 23.VI 1928, 1; Dimitrije Dimo Vujović, *Crnogorski federalisti 1919.-1929*, Titograd : CANU, svezak 11, 1981, 378.

historijskih državnih odnosno narodnih individualnosti” te da su “akt od 1. prosinca 1918. i ustav od 1921. godine iskorišteni za uvođenje hegemonije Srbije”. Drljević je u svom naknadnom govoru naglasio da “pravo narodnog samoopredjeljenja zahtijeva (...) slobodnu Hrvatsku, slobodnu Crnu Goru (...), ali i slobodnu Srbiju.”⁶³ Njegova retorika se pojačava i on govori na skupovima da je “**danas (je) Jugoslavija veliki zatvor u kome nekoliko miliona Srba drži pod okrutnom stegom mnogo miliona ljudi drugih nacionalnosti. Ali, sigurno će doći čas polaganja računa i mala Crna Gora, nakon što prevlada velike teškoće, uskrsnut će u novi život.**”⁶⁴ Tako je u polemici sa crnogorskim radikalom Markom Dakovićem 1928. godine, napisao i ovo: “Daković je dao sebi mnogo truda, da što opsežnije obrazloži režim vatre i krvi, kojim se vladalo Crnom Gorom nakon ujedinjenja. Dobro je što priznaje taj režim za svoj. To priznanje treba svi Crnogorci da čuju i da upamte. Daković kaže da je tako upravljao, da bi učvrstio ujedinjenje, a danas i djeca vide, da je na zgarištima crnogorskih domova izgorjelo moralno jedinstvo Srbijanaca i Crnogoraca, koje je prije državnog jedinstva postojalo kroz vjekove. (...) Naposljetku, zar nezna Daković da nema ideje ni nacionalne ni religiozne ni socijalne radi čijeg bi se ostvarenja smjele spaljivati žene i djeca i paliti seljacima kuće”.⁶⁵

Čvrsto stavši pod okrilje *Seljačko-demokratske koalicije*, crnogorski federalisti su odbili da sudjeluju na velikom skupu crnogorske opozicije u Podgorici na stvaranju “velikog fronta protiv režima” pod okriljem komunista i zemljoradnika, jer, kako su napisali u članku u *Narodnom valu*, “niko više nema pravo da govori u ime nezadovoljne Crne Gore, jer su i sazivači skupa neposredni krivci za sve njene nesreće”, a i smatrali su da bi moglo doći do nasilja što su predstavnici SDK željeli izbjeći.⁶⁶ Takva situacija je ostala sve do proglašenja šestojanuarske diktature kralja Aleksandra 1929. godine, kada su sve političke stranke i grupacije raspuštene, a njihov rad zabranjen.

Zaključak

Nakon osnivanja nove države Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, pitanje njezinog državnog uređenje predstavljalo je srž društveno-političkih odnosa, te su sve

---

⁶³ Dimitrije Dimo Vujović, *Crnogorski federalisti 1919.-1929*, Titograd: CANU, svezak 11, 1981, 380.

⁶⁴ Jozef Bajza, *Crnogorsko pitanje*, Budimpešta, 1928, 127.

⁶⁵ Savić Marković-Štedimlija, *Crna Gora u Jugoslaviji*, Zagreb, 1936, 68-69.

⁶⁶ Tomica Nikčević, Prilog izučavanju političkih borbi u Crnoj Gori 1929-1937, *Istorija XX veka*, III, Beograd, 17.

stranke ponudile vlastitu platformu unutrašnjeg ustrojstva države. Međutim, vrlo rano, zahvaljujući premoći centralističko-unitarističkih grupacija, srpske politike i vojnog vrha, došlo je do ubrzanog procesa centralizacije države, dakle prije izbora za Konstituantu, koja je jedino mogla brojno kvalificiranom većinom svih zastupnika odrediti buduće ustrojstvo Kraljevstva SHS, u skladu s Krfskom deklaracijom što su je potpisali Jugoslavenski odbor i srbijanska vlada u progonstvu 1917. godine. Srpska elita nije mogla dopustiti da u zemlji postoje dva centra: Beograd i Zagreb, svaki specijaliziran za određene poslove: jedan za politiku, drugi za gospodarstvo. Vidovdanskim ustavom, donesenim 28. juna 1921. godine tijesnom većinom, ozakonjeno je trenutno državno uređenje koje je počivalo na izrazito centralističkim osnovama. Nakon toga dana politička pozornica Kraljevine SHS se radikalno polarizirala na dva tabora, na one koji su Vidovdanski ustav branili (*ustavobranitelji*) i zahtijevali njegovo očuvanje i one koji su tražili njegovu reviziju (*ustavorušitelji*) ili ga nisu priznavali, i taj problem je bio akutan sve dok nasilno nije prekinut osobnom diktaturom kralja Aleksandra 1929. godine. Glavni nositelj otpora protiv centralizacije države postala je *Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) Stjepana Radića*, koja je svojim daljnjim okupljanjima ostalih stranačkih grupacija koje su se protivile Vidovdanskom ustrojstvu države postala zapravo središnji stožer i nosilac borbe protiv centralističke politike Beograda. Iako je pretežno nastojala da okupi oko sebe one stranke i grupacije koje su stajala na njenoj političkoj platformi, u prvo vrijeme njeno djelovanje je ostajalo u “prečanskim” okvirima, dakle u zemljama bivše Austro-Ugarske. Kasnije se, nastojeći da još ojača svoje pozicije pred pregovore sa vladajućim srpskim strankama, Stjepan Radić počeo obraćati i onim “narodima” koji su spadali u srbijansku “sferu interesa”, konkretno Crnogorcima i Makedoncima, koji su u njegovim političkim planovima o novom ustrojstvu države počeli dobivati određene “autonomističke” elemente. Najjaču i najkonkretniju političku vezu HRSS je uspostavila sa crnogorskim federalistima, posebno sa jednim od njezinih prvaka Sekulom Drljevićem. *Crnogorska federalistička stranka* je u svom programu smatrala da “Crna Gora od ujedinjenja sa Srbijom nije dobila ništa”, da je samo ujedinjenje provedeno nasilnim putem u kojemu je crnogorsko dostojanstvo poniženo, da u Crnoj Gori vlada glad i neimaština, gospodarska zapuštenost, da je Crna Gora zapostavljena po svakom pitanju, posebno ratnih šteta i rekvizicija, da se u Crnoj Gori plaćaju veliki porezi s obzirom na njezin doprinos “jugoslavenskoj stvari”, da je Crnoj Gori jedini izlaz u što većoj autonomiji od beogradskog centra moći, traži se što veća samostalnost Crne Gore u federativnoj jugoslavenskoj zajednici. Predstavnici crnogorskih federalista nisu negirali svoj srpski identitet, te su se smatrali Srbima, ali su smatrali da Crna Gora zbog svoje historije ima pravo da autonomno odlučuje o svom položaju u Kraljevini SHS. Sama stranka je imala i uspjeha na par-

lamentarnim izborima u Crnoj Gori 1925. kada je od ukupno sedam biranih zastupnika izabrano tri sa njezine liste. Iako ta tri zastupnika nisu mogla donijeti neku političku prevagu u političkim prestrojavanjima u parlamentu, oni su postajali više kao simbol da se i Srbi protive takvom položaju u državi. Postepeno su ta polazišta dovela do spajanja politika HRSS i crnogorskih federalista, iako se ta suradnja sve do poznate Radićeve “kapitulacije” 1925. godine nije ispoljila na neki konkretni način, već više prećutnom podrškom u parlamentu i političkim simpatijama, jer je postojala opasnost da svako zbližavanje dovede do represije vlasti i da budu stigmatizirani kao “izdajnici srpstva”. Tek je priznanjem postojećeg poretka u zemlji HSS (kada je uvidio da od mađunardnih centara moći ne može dobiti nikakvu podršku), uvidjevši da će borba za promjenu Vidovdanskog ustava dugo trajati i da postoje druge metode djelovanja, Radić je zaključio da će se prava hrvatskog naroda, a time i seljaštva, moći ostvariti samo onda ako i “cijela Krajevina SHS postane pravna i demokratska država”, a za takvu politiku on je trebao saveznike i istomišljenike. Iz takve politike proizlazila je i “jugoslavenska” orijentacija HSS-a, njena zainteresiranost za život i probleme drugih sredina i drugih naroda u Jugoslaviji, težište političkog djelovanja je postavljeno na konkretne probleme svih seljaka, korupciju vlasti i financijske probleme u državi, dok se postupno napušta protusrpska retorika. Tada je došlo i do promjene imena stranke, tako da se ona nazvala *Narodna seljačka stranka* (NSS) u krajevima izvan Hrvatske, time se odričući svog izvornog hrvatskog identiteta, dok je u parlamentu osnovan zajednički parlamentarni klub sa crnogorskim federalistima pod nazivom *Narodni seljački klub*. Glavni predstavnik takve političke orijentacije (evolucije) u krajevima gdje do sada HRSS nije djelovala postao je crnogorski prvak Sekula Drljević, koji se potpuno posvetio “jugoslavenskom” kursu HRSS, i sam gajeći šire političke ambicije, posebno svojom izbornom agitacijom na području Srbije, Crne Gore i Makedonije. On se toliko približio vodstvu HRSS, posebno Stjepanu Radiću, te kada nije uspio da u svojoj stranci prevagne sa politikom stapanja crnogorskih federalista sa NSS, on se od nje privremeno odvaja i prihvaća kandidaturu na listi HRSS-NSS za izborni sektor Županja. Posebno je često pisao u listu HSS *Narodni val* promičići ideje NSS u Srbiji i Crnoj Gori, te napadajući predstavnike vlasti. Iako je taj izborni eksperiment sa NSS doživio izborni fijasko (npr. u Srbiji je NSS dobila samo 169 glasova) crnogorski federalisti su postali stabilan element nove *Seljačko-demokratske kolacije* između Radića i Pribićevića, u kojoj je važan posrednik bio i S. Drljević. Žestoko osudivši atentat na hrvatske zastupnike u beogradskom parlamentu kao djelo beogradskog šovinizma i politike centralizma, i oni kao i HSS padaju pod udar šestojanuarske diktature, zabrane djelovanja svih političkih partija i stranka, te se njihovo djelovanje privremeno gasi.

CROATIAN (REPUBLICAN) PEASANT PARTY (HRSS) OF STJEPAN RADIĆ AND MONTENEGRIN FEDERALISTS (1923-1929)

Željko Karaula

Summary

The political scene in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians was, from the very beginning, burdened with the issue of the structure of their state, with two camps that were immediately formed: one that advocated the centralist structure of the state and Yugoslav integralism, and, another, that insisted that a more just solution would be the federal structure of the state. However, unable to achieve any compromise, the Serb ruling elite imposed the so-called St. Vitus Day (Vidovdanski) Constitution in 1921 in the parliament that proclaimed the centralist set-up of the country. From that moment onwards, there were confrontations between these two political camps, one that wanted to change the system; and another, that did everything in its power to maintain the system that suited their interests so well. The delegates of HRSS, the strongest Croatian political party, announced that they would not recognise the octroyed Constitution, and that its delegates refuse to sit in that Parliament. In their struggle to force the Serb ruling elite to revise the St. Vitus Day Constitution, Stjepan Radić began turning to all the internal allies (as well as international factors), who stood on similar platform, and who could be of help to him. Among them was the Montenegrin Federalist Party, in particular one of its leaders, Sekula Drljević, who also advocated federal restructuring of the country, where Montenegro, as a historic unit, would have a proper place. Upon their initial display of political sympathies, this collaboration intensified after 1925, when HSS recognised the St. Vitus Day Constitution and the structure of the state, while, at the same time, thanks to its political evolution, it tried to act in a broader “Yugoslav framework” and in the regions beyond the “across-the-border lands”, with the aim of transforming the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians into a democratic state in which both Serb and Croatian peasants could find their common interest. However, their policy of renaming the HSS Party into NSS outside of Croatia and the pre-election ran campaign in Serbia, Macedonia and Montenegro, which was particularly advocated and worked on by one of the Montenegrin leaders, Sekula Drljević failed and ended up with the drop of those who voted for HSS - even in Croatia. The assassination of Croat delegates in the Belgrade Parliament was strongly condemned by the leadership of Montenegrin federalists who joined the Peasant-Democratic coalition and followed its policy until the 6th January dictatorship imposed by King Alexander, when all political activities, those of political parties included, were prohibited.